
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК 371.13:372.4

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ВИЩОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Грітченко Т. Я.

У статті представлено авторську модель процесу формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі. Обґрунтовано необхідність розробки зазначеної моделі. Наведено опис моделі як педагогічної системи та характеристика взаємопов'язаних компонентів, що її складають. Представлено висновки щодо результативності впровадження моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя.

Ключові слова: модель, професійно-мовний стиль спілкування, комунікативний процес, майбутній вчитель початкової школи, вищий педагогічний навчальний заклад.

В статье представлена авторская модель процесса формирования профессионально-языкового стиля общения будущего учителя начальной школы в высшем педагогическом учебном заведении. Обоснована необходимость разработки такой модели. Приведено описание модели как педагогической системы и характеристика составляющих ее взаимосвязанных компонентов. Представлены выводы относительно результативности внедрения модели формирования профессионально языкового стиля общения будущего учителя.

Ключевые слова: модель, профессионально-языковой стиль общения, коммуникативный процесс, будущий учитель начальной школы, высшее педагогическое учебное заведение.

The article presents the author's model of the professional communication style formation in future primary school teachers at higher pedagogical educational institutions. The necessity of working out such a model is substantiated. The description of the model as a pedagogical system and characterization of its interrelated components are given. The conclusions on effectiveness of the introduction of this model are presented.

Key words: model, professional communication style, communication process, future primary school teacher, higher pedagogical educational institution.

Постановка проблеми. Модернізація професійної підготовки вчителя початкової школи є невід'ємним складником реформи системи вищої педагогічної освіти країни. Це виявляється у вдосконаленні змісту освіти майбутніх фахівців, оптимізації організаційних структур, застосуванні ефективних форм і методів навчальної роботи, які б відповідали сучасним вимогам до підготовки вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі.

Проте вивчення стану проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи показало, що зміст підготовки такого фахівця, побудований в основному на принципах функціонального підходу з використанням репродуктивних методів навчання, не сприяє формуванню у майбутнього вчителя початкової школи системних знань про професійно-педагогічне спілкування, формуванню його професійно-мовного стилю спілкування у процесі вирішення педагогічних завдань тощо.

Основними причинами такого стану, на нашу думку, є:

– низький рівень мотивації, тобто усвідомлення майбутнім фахівцем потреби у формуванні зазначеного елемента комунікативної компетентності вчителя початкової школи;

– відсутність у змісті професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи цілеспрямованої системи формування його професійно-мовного стилю, зокрема, відповідного спецкурсу; традиційний характер змісту педагогічної практики студентів указанного напрямку підготовки;

– застосування викладачами у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи традиційних методів навчання, які не передбачають організацію комунікативної взаємодії студентів на занятті у вищому навчальному педагогічному закладі.

Виходячи з цих міркувань, нами обґрунтована, розроблена та впроваджена в освітній процес вищого навчального закладу модель формування професійно-мовного стилю спілкування вчителя початкової школи.

Мета статті – теоретичний аналіз моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи та характеристика компонентів, що її складають.

Виклад основного матеріалу. При розробці моделі ми брали до уваги положення теорії моделювання і прогнозування педагогічної діяльності (І. Лернер, В. Садовський, І. Сергєєв та ін.); системного підходу до вивчення педагогічних явищ (І. Блауберг, Т. Ільїна, В. Краєвський та ін.); теорії професійної освіти (А. Андреєв, В. Беспалько та ін.), загальнометодологічний підхід до розробки моделі фахівця (О. Смірнова, Н. Талізїна, В. Шадриков та ін.); принципи розробки моделей учителя початкової школи (Л. Коваль, Н. Кузьміна, О. Отич та ін.).

Структурними компонентами моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі нами обрано: мету, змістове забезпечення; педагогічні умови; принципи, організаційні форми, методи, засоби навчання майбутнього вчителя початкової школи; етапи реалізації; критеріальні компоненти як орієнтири отримання результату; результат (рис. 1).

Охарактеризуємо виокремлені компоненти моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі детальніше.

Так, мета реалізації такої моделі – формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі. Відповідно, її реалізація орієнтується на кінцевий результат – сформованість професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі.

Стосовно змістового забезпечення процесу формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи, то нашим завданням було виокремити із загального переліку блок навчальних дисциплін професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, перспективних щодо реалізації запланованої моделі формування його навчання) у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи у ВНЗ запланованого курсу "Основи професійно-мовного стилю спілкування вчителя початкової школи" як курсу за вибором студентів. До зазначеного блоку навчальних дисциплін увійшли цикли: природничо-наукової підготовки (навчальні дисципліни: "Загальна психологія", "Загальні основи педагогіки", "Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування"); професійно-орієнтованої (професійної та практичної) підготовки (навчальні дисципліни: "Дидактика", "Вступ до спеціальності", "Вікова та основи педагогіки", "Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування"); "Педагогічна психологія", "Педагогічні технології у початковій школі", "Основи культури і техніки мовлення", "Основи педагогічної майстерності"); професійної науково-предметної підготовки (навчальна дисципліна "Педагогічна риторика"). Зміст зазначеного блоку навчальних дисциплін професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в контексті формування його професійно-мовного стилю спілкування ми удосконалюємо авторським спецкурсом "Основи професійно-мовного стилю спілкування вчителя початкової школи".

Зважаючи на результати аналізу сучасного стану проблеми формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі, нами було виокремлено *першу педагогічну умову* ефективності здійснення зазначеного процесу: удосконалення змісту професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи шляхом введення спецкурсу "Основи професійно-мовного стилю спілкування учителів початкової школи", програм педагогічних практик.

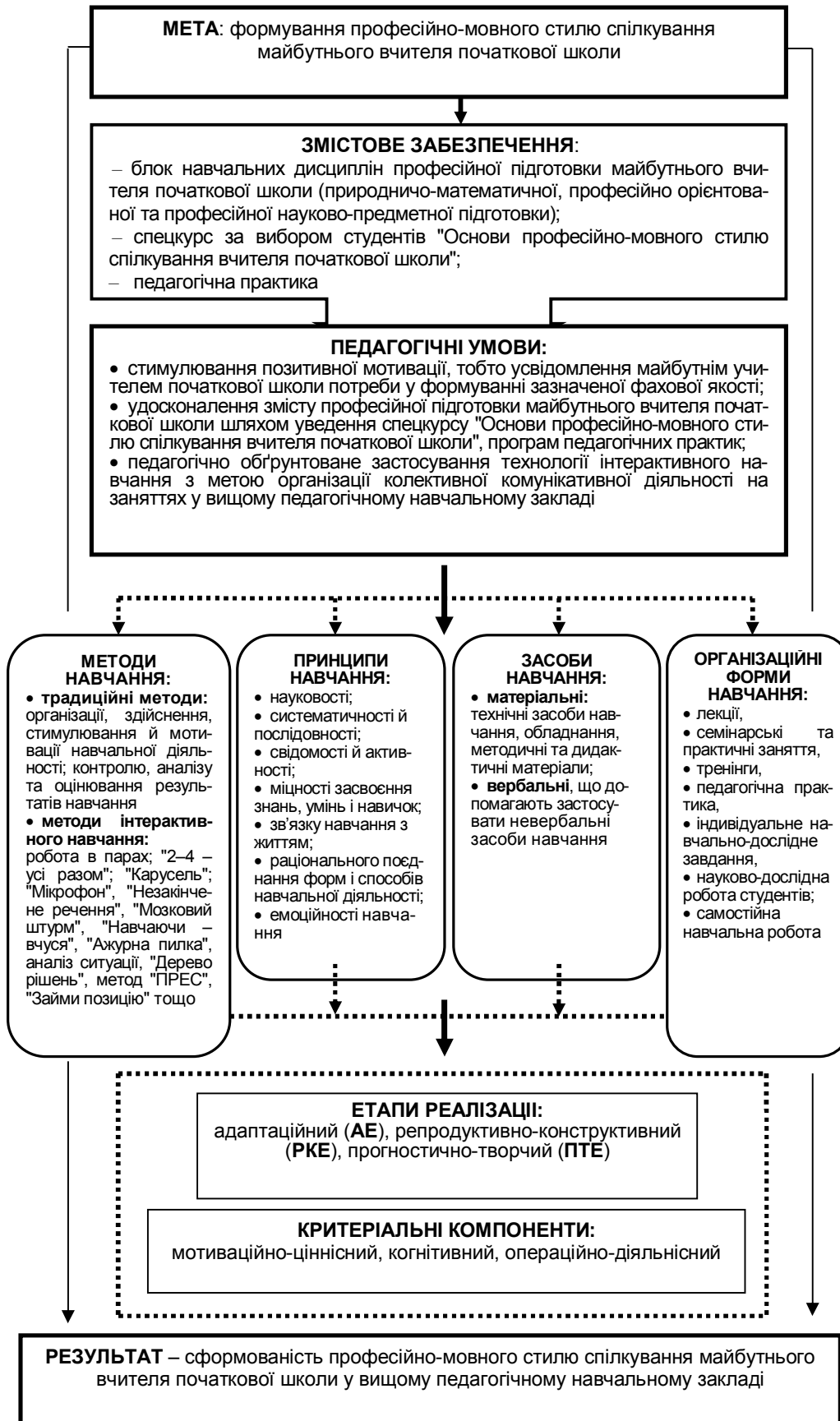

Рис. 1. Модель формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи

Результати проведеного нами анкетування показали передусім низький рівень усвідомлення майбутніми вчителями початкової школи необхідності формування професійно-мовного стилю спілкування, що дає підстави визначити *другу педагогічну умову* ефективності формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи: стимулювання мотивації, тобто усвідомлення майбутніми учителями початкової школи потреби у формуванні означених якостей особистості.

Серед причин недостатньої сформованості професійно-мовного стилю спілкування майбутніх учителів початкової школи нами визначено низький рівень застосування викладачами на заняттях активних методів навчання, які дозволяли б вправлятися у комунікативній взаємодії. На практичних заняттях у цілому досить мало приділяється уваги комунікативній взаємодії і найчастіше застосовуються традиційні методи навчання, які дозволяють висловлюватися тривалий час лише одному студенту: зачитування рефератів, тривалі монологи-відповіді студентів тощо. Це дало нам підстави визначити *третю педагогічну умову* ефективності формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи: педагогічно обґрунтоване застосування технології інтерактивного навчання в умовах колективної комунікативної діяльності на заняттях у вищому навчальному педагогічному закладі.

Процес формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи орієнтований на три *етапи*:

– перший етап (адаптаційний) – студент 1–2 курсів. На цьому етапі він вивчає природничо-наукові та психолого-педагогічні дисципліни. У навчальному процесі майбутній учитель початкової школи адаптується до умов і вимог навчання у ВНЗ, оволодіває окремими професійними знаннями загальної психології та педагогіки, ознайомлюється з особливостями педагогічної діяльності. У нього формується позитивне ставлення до професійно-педагогічної діяльності і становлення професійно-особистісних позицій у ставленні до обраної спеціальності, навички предметної орієнтації, осмислення науково-педагогічної інформації, пов'язаної з професійною діяльністю у початковій школі, зокрема, щодо професійно-мовного спілкування;

– другий етап – репродуктивно-конструктивний – майбутній учитель початкової школи проходить на 3–4 курсах. Він закінчує вивчати цикл психолого-педагогічних дисциплін і продовжує розширювати спектр знань з основ професійно-мовного спілкування. Студент оволодіває необхідними комунікативними знаннями, уміннями і якостями, проходить педагогічну практику. У майбутнього вчителя початкової школи формується стійке ставлення до вибраної спеціальності, розуміння важливості формування професійно-мовного стилю спілкування;

– третій етап – прогностично-творчий – майбутній учитель початкової школи проходить упродовж 5 курсу, вивчаючи основи педагогічної творчості, педагогічної риторики. Цей етап характеризується сформованістю мотиваційного компонента професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи щодо формування його професійно-мовного стилю спілкування, наявністю необхідної системи знань з основ професійно-мовного спілкування, високим рівнем професійної готовності студента до навчально-педагогічної діяльності в умовах комунікативного середовища. На цьому етапі майбутній учитель початкової школи проходить педагогічну практику у школі, де закріплює і поглиблює набуті теоретичні знання на практиці. Педагогічна практика надає широкі можливості для активної самостійної діяльності у школі: спілкування з молодшими школярами в урочний і позаурочний час тощо.

Реалізація запланованої моделі неможлива без визначення її дидактичного забезпечення: принципів, форм, методів та засобів навчання.

У процесі реалізації моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи нами реалізовані такі *принципи навчання*: принцип науковості, який передбачає вивчення системи важливих наукових положень і вимагає розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій; проникнення в сутність явищ і подій; ознайомлення з методами науки, пізнання; орієнтації на міждисциплінарні наукові зв'язки тощо; принцип систематичності й послідовності навчання передбачає системність у роботі: опора на пройдене при вивченні нового матеріалу, розгляд нового матеріалу частинами, фіксування уваги

студентів на вузлових питаннях, продумування системи занять, здійснення внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків тощо; принцип свідомості й активності у навчанні визначає головне спрямування пізнавальної діяльності **майбутнього фахівця** й управління нею; принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок, реалізація якого передбачає: повторення навчального матеріалу за розділами і структурними смисловими частинами; запам'ятовування нового навчального матеріалу, спираючись на пройдений; активізацію майбутнього вчителя початкової школи під час повторення (запитання, порівняння, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення); самостійну роботу щодо творчого застосування знань тощо; принцип зв'язку навчання з життям і практикою, основою якого є центральне положення класичної філософії і сучасної гносеології, відповідно до якого практика – критерій істини, джерело пізнавальної діяльності і сфери використання результатів навчання; ефективність і якість навчання перевіряється, підтверджується й спрямовується практикою; практика – перша і основна точка зору пізнання; принцип раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної діяльності **означає, що викладач може і повинен використовувати найрізноманітніші форми організації навчання: лекції, практичні заняття, семінари, лабораторні роботи, екскурсію, практикум тощо, а також різноманітні способи взаємодії студентів у навчальному процесі: індивідуальну роботу, роботу в постійних і змінних парах, у малих і великих групах тощо.**

Наступний елемент дидактичного забезпечення моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі – *методи навчання*.

Для реалізації моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи нами вибрані такі:

- традиційні методи: організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності майбутнього вчителя початкової школи; стимулювання й мотивації навчальної діяльності (вимога, роз'яснення значущості матеріалу, використання ігор, дискусій, емоційних ситуацій тощо); контролю, аналізу та оцінювання результатів навчання майбутнього вчителя початкової школи;

- методи інтерактивного навчання: робота в парах; "2–4 – усі разом"; "Карусель"; робота в малих групах, "Мікрофон", "Незакінчене речення", "Мозковий штурм", "Навчаючи – вчуся", "Ажурна пилка", аналіз ситуації, "Дерево рішень", різні види дискусій, диспутів, дебатів; розігрування ситуації за ролями, метод "ПРЕС", "Займи позицію", "Рольову гру" тощо.

Засобами навчання для реалізації моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі ми обирали:

- матеріальні (технічні засоби навчання, обладнання, методичні та дидактичні матеріали) засоби навчання;

- вербальні, що допомагають застосувати невербальні засоби навчання.

Успіх освітньої діяльності значною мірою залежить не лише від використання у ній тих чи інших методів, але й організаційних форм цієї роботи.

У ході дослідження проблеми формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи нами використовувались такі основні аудиторні та позааудиторні форми організації навчання у вищому навчальному закладі, як: лекції, семінарські та практичні заняття, тренінги; педагогічна практика, індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ), науково-дослідна робота студентів (НДРС), **самостійна навчальна робота**. Обов'язковим складником процесу підготовки фахівців у вищому навчальному закладі є така форма професійного навчання як педагогічна практика.

Інноваційною технологією навчання є впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ). ІНДЗ, яке виконували студенти у процесі формування їхнього професійно-мовного стилю спілкування, дало змогу переконати їх у необхідності творчого пошуку у професійній діяльності вчителя початкової школи, переконати у тому, що здобуті знання завжди можна удосконалити, а практичне виконання педагогічного дослідження дасть змогу застосувати його у подальшій самостійній професійній діяльності.

Метою науково-дослідницької роботи студентів у процесі формування професійно-мовного стилю спілкування було створення умов для реалізації творчих

здібностей майбутнього вчителя початкової школи, розвитку їхньої комунікативної компетентності для роботи у початковій школі, активного включення у науково-дослідну діяльність вищого навчального закладу, а також підвищення якості підготовки фахівців такого напрямку і розвиток їхнього наукового потенціалу.

Однією із найефективніших форм підвищення якості засвоєння навчального матеріалу, активізації пізнавальної діяльності студентів на заняттях є їхня самостійна навчальна **робота**.

Критеріальне забезпечення допомагає у визначенні рівнів навчальних досягнень студентів щодо визначення результативності реалізації моделі формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі (низького, середнього та високого). За основу обрано визначені критерії мотиваційно-ціннісного, когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризує спрямованість на розуміння важливості і значущості професії вчителя початкової школи для суспільства, прагнення майбутнього вчителя початкової школи до формування свого професійно-мовного стилю спілкування.

Когнітивний компонент характеризує обсяг психолого-педагогічних, фізіологічних, комунікативно-риторичних, мовних знань і практичних умінь, що дозволять майбутньому вчителю початкової школи ефективно здійснювати освітню діяльність, застосовуючи при цьому різні форми і методи навчання, виявляючи сформований професійно-мовний стиль спілкування із суб'єктами своєї професійної діяльності.

Операційно-діяльнісний компонент характеризує сформованість у вчителя початкової школи умінь та навичок здійснення професійного самоаналізу, уміння займати рефлексивну позицію, оцінювати свої знання, досягнення, планувати напрями саморозвитку та його здійснення, що відіграє важливу роль у свідомому формуванні професійно значущих якостей фахівця, його комунікативної компетентності.

Таким чином, орієнтуючись на виокремлені та обґрунтовані критерії мотиваційно-ціннісного, когнітивного та операційно-діялісного компонентів, ми зможемо перевірити результативність моделі формування професійно-мовного стилю спілкування вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі: визначати рівень (низький, середній, високий) сформованості професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи.

Отже, розроблена модель дає уявлення про цілісність змісту процесу формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи, її внутрішню структуру, взаємозв'язок її елементів. У ході апробації розроблена нами модель показала свою продуктивність і значущість і може застосовуватися у вищому педагогічному навчальному закладі для формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 616 с.
2. Галузевий стандарт вищої освіти : освітньо-кваліфікаційна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 "Початкове навчання" / за заг. ред. В. І. Бондаря. – К., 2006. – 140 с.
3. Смирнова Е. Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Е. Э. Смирнова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 136 с.
4. Талызина Н. Ф. Деятельностный подход к построению модели специалиста / Н. Ф. Талызина // Вестник высшей школы. – 1986. – № 3. – С. 10–14.
5. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2001. – 528 с.